OBSERVAŢII REFERITOARE LA VERB ÎN GRAIURILE BĂIEŞILOR DIN CROAŢIA

OBSERVATIONS ON THE VERB IN THE BAYASH ROMANIAN VARIETIES SPOKEN IN CROATIA

(Abstract)

The Bayash / Boyash Roma make up at least half of the Roma minority in Croatia and speak varieties of Daco-Romanian as their mother tongue. Our previous research has shown that they can be divided in three sub-groups, depending on the linguistic characteristics of the varieties they speak, but also taking other characteristics into consideration. The three varieties of Daco-Romanian spoken by the Bayash in Croatia are Baranya Muntenian, Ludari Muntenian and Transylvanian. The first two varieties are more similar from a linguistic point of view, whereas the third variety differs mostly in the field of phonology, but also in the morphosyntax.

The aim of this paper is to present the most important characteristics of the verbal system of the three varieties spoken by the Bayash in Croatia. For example, the Transylvanian variety, unlike the other two varieties, uses the infinitive relatively often, and has the gerund. Regarding the tenses of the indicative, the Bayash varieties didn't show use of simple perfect, pluperfect or future perfect, and the Transylvanian variety uses imperfect more often than the other two varieties. A linguistic corpus obtained from fieldwork is used for the analysis of the above mentioned characteristics, but also of other characteristics of the verbal system.

Keywords: Bayash/Boyash Romanian, Daco-Romanian varieties, Daco-Romanian dialects, verb.

1. Sistemul verbal în graiurile băieşilor

Romii băieşi, care constituie cel puţin jumătate din minoritatea naţională romă din Croaţia, vorbesc dacoromâna ca limbă maternă. Conform cercetărilor

BDD-V4244 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 23:10:49 UTC)

noastre anterioare[1], băieşii se împart în trei subgrupuri, în primul rând în funcţie de caracteristicile lingvistice ale graiurilor pe care le vorbesc, dar şi ţinând cont de alţi factori, precum cei sociolingvistici, sociologici etc. Cele trei graiuri ale dacoromânei vorbite de băieşi le-am denumit *muntean din Baranja*, *muntean ludăresc* şi *ardelean*. Primele două graiuri menţionate pot fi considerate mai apropiate între ele din punct de vedere lingvistic, ceea ce este vizibil şi prin denumirea lor, în timp ce graiul ardelean se deosebeşte ceva mai mult de celelalte două, mai ales în plan fonologic, dar şi morfologic.

Lucrarea de faţă prezintă cele mai importante trăsături ale sistemului verbal, specifice acestor trei graiuri ale băieşilor din Croaţia. Astfel, pe lângă alte caracteristici observate, putem menţiona că graiul ardelean, spre deosebire de celelalte două, utilizează relativ frecvent infinitivul, cunoscând şi gerunziul. În ceea ce priveşte timpurile indicativului, în niciunul dintre graiurile cercetate nu am întâlnit forme de perfect simplu, mai-mult-ca-perfect sau viitor anterior, iar în graiul ardelean am remarcat faptul că imperfectul se foloseşte mai des decât în celelalte două graiuri.

Pentru analiza caracteristicilor menţionate, dar şi a altor trăsături ale sistemului verbal, ne-am folosit de corpusul lingvistic propriu cules pe teren. Ca şi în lucrările noastre anterioare, utilizăm transcrierea fonologică care se bazează în mare parte pe grafia croată (similară grafiei folosite de unii băieşi), dar ţine cont în parte şi de sistemul românesc tradiţional.

Analizând corpusul lingvistic obţinut din cele trei graiuri ale băieşilor, care cuprinde peste 22 de ore de material audio transcris, am putut identifica următoarele moduri nepersonale: infinitivul, gerunziul, participiul şi supinul. Dintre modurile personale au fost identificate indicativul, conjunctivul, condiţional-optativul şi imperativul. În ceea ce priveşte timpurile indicativului, graiurile băieşilor posedă un număr redus de timpuri faţă de româna standard, şi anume: prezent, perfect compus, imperfect şi viitor. În corpusul nostru nu au fost identificate în niciun grai forme de perfect simplu, mai-mult-ca-perfect sau viitor anterior. Ca şi în limba română standard, conjunctivul şi condiţional-optativul posedă două timpuri, prezentul şi perfectul. De asemenea, au fost identificate toate cele trei diateze: activă, pasivă şi reflexivă.

2. Modurile nepersonale

2.1. Infinitivul

În graiul ardelean, verbele de conjugarea I se termină în *-á* de ex. *kustá* ‘a trăi’, *ažutá* ‘a ajuta’, *skăpá* ‘a scăpa’ etc. La conjugarea a II-a sunt verbe care se termină în *-ę* ([ɛ], deschis, medial), de ex. *pućę* ‘a putea’, *avę* ‘a avea’, *viđę* ‘a vedea’. Verbele de conjugarea a III-a se termină într-un *e* închis, care la unii vorbitori devine *i*, de ex. *zîśę* ‘a zice’, *faśę* ‘a face’, *merźi* ‘a merge’, *punji* ‘a pune’. Verbele care aparţin conjugării a IV-a se termină în *-í*, de ex.

[1] Vezi bibliografia.

BDD-V4244 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 23:10:49 UTC)

svătí ‘a vorbi, a conversa’, *lję́ží* ‘a vorbi’, *fuźi* ‘a fugi’, sau în *-î*, pentru care am găsit unele exemple care diferă de situaţia din limba română standard, de ex. *împărcî* ‘a împărţi’, *păcî* ‘a păţi’, situaţie explicabilă prin rostirea dură a consoanelor precedente. Şi în graiul muntean din Baranja am observat forme ale conjugării a IV-a care se termină în *-î*, diferite de cele din româna standard, ca de ex. *găsî* ‘a găsi’, *păcî* ‘a păţi’.

Toate verbele împrumutate din graiul ardelean se încadrează în conjugarea a IV-a şi se formează de la radicalul verbului croat + infixul *-ăl-* (dar şi cu variaţii ale acestuia *-ul-*, *-ol-*, *-il(j)-*, *-al-*, *-el-*) + sufixul corespondent, de ex. *branălí* ‘a interzice’, *upisiljí*/*upisălí* ‘a (se) înscrie’, *zavîršiljí* ‘a termina’. Infinitivele au fost identificate fără prezenţa morfemului *a*. Pentru graiul ardelean este specifică folosirea infinitivului nu numai după verbul *pućę* ‘a putea’, ci şi după verbul *šći* ‘a şti’, de ex.: *Ju am zîs dakă pot vinji pă luntă* ‘Eu am zis dacă pot veni la nuntă’; *avenj kar šî šćijă lukrá* ‘(îi) avem şi (pe cei) care şi ştiu să lucreze’; *kar nu šćij lję́ží pîn la śinś šasă ęj* ‘care nu ştiu să vorbească până la cinci-şase ani’. Se poate presupune că graiurile kajkaviene locale, care cunosc şi folosesc infinitivul, au o influenţă asupra păstrării şi utilizării frecvente a acestuia.

În graiul muntean din Baranja, ca şi în cel ludăresc, nu au fost identificate forme independente de infinitiv. Formele pe care le menţionăm aici au fost preluate de la moduri în a căror structură intră forma respectivă. În graiul muntean din Baranja s-a observat trecerea de la o conjugare la alta (conj. a II-a şi a III-a), verbele terminându-se şi în *-e*, şi în *-ea*, de ex. *fače/făčeá* ‘face’, *pune*/*punjeá* ‘pune’, *împinĝeá* ‘împinge’, *mărĝeá* ‘merge’. Şi în graiul muntean ludăresc a fost identificat acest fenomen, respectiv verbe în *-ĕ*[1] şi *-ea*, de ex. *punĕ* ‘pune’, *spunea* ‘spune’, *bătea* ‘bate’.

2.2. Participiul

Participiul se exprimă la fel ca în română, însă la conjugarea a IV-a, pe lângă sufixul *-it*, în condiţii identice cu cele de la infinitiv, apare şi *-ît*, de ex. în graiul ardelean: *uzît* ‘auzit’, *îmbăćeźît* ‘îmbolnăvit’, *ješît* ‘ieşit’, *slobozît* ‘slobozit’, *sîmcît* ‘simţit’, *împărcît* ‘împărţit’; în graiul muntean din Baranja: *pacît* ‘păţit’; *găsît* ‘găsit’, *ješît* ‘ieşit’; şi în graiul muntean ludăresc: *auzit* şi *auzît* ‘auzit’; *ješît* ‘ieşit’; *murît* ‘murit’.

2.3. Gerunziul

Doar în graiul ardelean am identificat forme de gerunziu, dar ele apar cu o frecvenţă redusă, aşa încât am putea spune că este vorba de nişte forme petrificate. În exemplele identificate se formează cu sufixul *-înd*, de ex. *uzîndu-j pă jej, nu lji priśipenj* ‘auzindu-i pe ei, nu i-am înţeles’; *onak, više informacije uzînd* ‘aşa, mai multe informaţii auzind’; *kîntînd* ‘cântând’. În situaţiile unde ne-am aştepta la folosirea gerunziului, graiul muntean din Baranja foloseşte o

[1] Fonemul /e/ în poziţie accentuată este realizat cel mai adesea ca diftong [i̯e].

BDD-V4244 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 23:10:49 UTC)

construcţie substantivală, de ex.: *Am vinjit akasă ku kîntarea* ‘Am venit acasă cântând’.

2.4. Supinul

Toate cele trei graiuri cunosc supinul, care este format din prepoziţia *dă* + participiu. Ilustrăm prin exemple: graiul ardelean: *kînd îs zadaće ili śeva dă învăcat dă čitălit* ‘când sunt teme sau ceva de învăţat, de citit’; *îj astă fęlă kuljib dă slikălit la noj îm kumpanję* ‘sunt astfel de case de făcut poze la noi în *kumpanję* [aşezare romă]’; graiul muntean din Baranja: *a pus dă mînkat če a vut pă sărăčîje* ‘a pus de mâncat ce a avut din sărăcie’; *s-a găsît să fije dă mînkat šî dă but alea tri zîle* ‘s-a găsit să fie de mâncat şi de băut în acele trei zile’; graiul muntean ludăresc: *Šî greu dă dobîndit dă lukru dă čeva* ‘Şi (este) greu de primit de lucru, de ceva’.

3. Modurile personale

3.1. Indicativul

3.1.1. Prezentul

În corpus am identificat forme neregulate ale auxiliarului *a fi* . Graiul ardelean are ca forme obişnuite pentru persoana I singular *mes* şi pentru pers. a II-a *ješć*^{i}, în timp ce pers. a III-a cunoaşte două forme accentuate, *îj* şi *jă*, şi o singură formă neaccentuată, *-j*. La plural apar *išćenj (îjšćenj)*, *išćec*^{i} (*îjšćec*^{i}) şi *îs* (cu forma neaccentuată *-s*). Graiul muntean din Baranja prezintă forme neregulate pentru toate persoanele, cu excepţia persoanei a II-a singular (*ješt*^{i}) şi plural (*ištec*^{i}). Astfel, pentru persoana I sg. am înregistrat *mesk*, *misk*, *mes* şi *mis*, iar pentru pers. a III-a sg. *je*, *îj* şi *jašte* (cu forme neaccentuate *-i*, *-j*). La pers. I pl. apar forme *ištem* şi *štim*, iar pentru pers. a III-a pl. *jašte* şi *su*, cu forma neaccentuată *-s.* Forma *su* cu vocala *u* ar putea să fi apărut la unii informatori şi sub influenţa formei verbului *biti* ‘a fi’ analoage din croată – *su* ‘sunt’). Graiul muntean ludăresc are următoarele forme: *sînt* (I p. sg.), *ješt*^{i} (pers. a II-a sg.), iar la pers. a III-a pe lângă *jaště* apar şi *jî*, *îj*, precum şi forma neaccentuată *-j*. La pers. I pl. apare *ištěm*, dar şi forma *štijem*, unde probabil a avut loc o contaminare cu verbul *şti*. Pers. a II-a pl. are *ištěc*^{i}, pers. a III-a pl. *jaště*, dar şi *îs*, *jî*, precum şi forma neaccentuată *-s*.

În formarea prezentului, în graiul ardelean apar alternanţe fonetice specifice acestui grai, precum cele vocalice (de ex. *o – ǫ – u*, *ă – e – ę – i*, *e – ę*) şi cele consonantice (de ex. *k – ś*, *g – ź, t – c*, *t – ć*, *l – lj*, *d – z*, *d – ź*, *d – đ*, *sk – šć*). Pentru acest grai este specifică desinenţa *-ănj*, *-enj* pentru pers. I pl., ceea ce reprezintă probabil o inovaţie. În graiul ardelean apar forme identice pentru pers. a III-a sg. şi pers. a III-a pl. la toate cele patru conjugări şi, spre deosebire de româna standard şi de graiul muntean ludăresc, nu s-a găsit sufixul *-ez* la conjugarea I. Prezentăm schematic formarea indicativului prezent: conjugarea I, verbul *mînka* ‘a mânca’ (cu radicalii – *mălănk-*, *mănănk-* şi *mînk*): *mălănk-Ø* (*mănănk*), *mălăńś-*^{i} (*mănăńś*^{i}), *mălănk-ă* (*mănănkă*); *mînk-ănj*, *mînk-ăc*^{i}, *mălănk-ă* (*mănănkă*); conjugarea a II-a, verbul *viđę* ‘a vedea’: *văd-Ø*, *vez-*^{i},

BDD-V4244 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 23:10:49 UTC)

vęđ-i (*vęđę*), *viđ-enj*, *viđ-ec*^{i}, *vęđ-i* (*vęđę*); conjugarea a III-a, verbul *înkređę/ înkređi* ‘a crede’: *înkred-Ø*, *înkreź-*^{i}, *înkręđ-i* (*înkręđę*), *înkređ-enj*, *înkređ-ec*^{i}, *înkręđ-i* (*înkręđę*); conjugarea a IV-a, verbul *fuźí* ‘fugi’: *fug-Ø*, *fuź-*^{i}, *fuź-i*, *fuź-inj* (*fuźenj*), *fuź-ic*^{i} (*fuźec*^{i}), *fuź-i*. Aşa cum am menţionat la infinitiv, la conjugarea a IV-a apare şi tipul verbelor împrumutate care prezintă infixe. Dăm exemplul conjugării verbului *tražălí* ‘a căuta, a cerceta’: *traž-ăl-esk-Ø*, *traž-ăl-ešć-*^{i}, *traž-ăl-ęšć-i*, *traž-ăl-enj*, *traž-ăl-ic*^{i}, *traž-ăl-ęšć-i*.

În ceea ce priveşte graiul muntean din Baranja, şi aici apar unele alternanţe vocalice, de ex. *o – u*, *ă – ea – i*, care diferă faţă de româna standard, cele consonantice fiind aceleaşi ca în româna standard: *k – č*, *g – ĝ*, *t – c*, *d – z*, *sk – št*. Similar cu graiul ardelean, dar sporadic, doar la unii informatori, a fost identificată o desinenţă aparte pentru pers. I pl. *-ănj*, *-enj*. Sistematic, apar forme identice pentru pers. a III-a sg. şi pl. la toate cele patru conjugări, iar la conjugarea I nu apare sufixul *-ez*. Şi pentru acest grai dăm schema formării indicativului prezent: conjugarea I, verbul *mînka* ‘a mânca’ (la care am observat existenţă unei singure rădăcini, *mînk-*): *mînk-Ø*, *mînč-*^{i}, *mînk-ă*, *mînk-ăm*, *mînk-ac*^{i}, *mînk-ă*; conjugarea a II-a, verbul *vedea* ‘a vedea’: *văd-Ø*, *vez-*^{i}, *vead-e*, *vid-em*, *vid-ec*^{i}, *vead-e*; conjugarea a III-a, verbul *fače* ‘a face’: *fak-Ø*, *fač-*^{i}, *fač-e*, *fač-em*, *fač-ec*^{i}, *fak-Ø (fač-e)*; conjugarea a IV-a, verbul *vinea* ‘a veni’: *vin-Ø* (*vju*), *vin-*^{i} (*vi*), *vin-e* (*vinje*), *ven-im* (*vinim*), *vin-ic*^{i} (*venic*^{i}), *vin-e* (*vinje*); verbul *gîndi* ‘a gândi’: *gînd-esk-Ø*, *gînd-ešt-*^{i}, *gînd-eašt-e*, *gînd-im-Ø*, *gînd-ic-*^{i}, *gînd-eašt-e*.

Aşa cum am menţionat deja, graiul muntean ludăresc prezintă cele mai multe asemănări cu româna standard, ceea ce se reflectă şi în alternanţele vocalice şi consonantice, de ex. *o – oa – u*, *e – ea*; *k – č*, *g – ĝ*, *t – c*, *d – z*, *sk – št*. Diferenţa faţă de româna standard o constituie formele identice pentru pers. a III-a sg. şi pl. la toate cele patru conjugări. Spre deosebire de celelalte două graiuri, acest grai are sufixul *-ez* la conjugarea I. Prezentăm schema formării: conjugarea I, verbul *mînka* ‘a mânca’ (unde apar radicalii *mălănk-* şi *mînk-*): *mălănk-Ø*, *mălănč-*^{i}, *mălănk-ă*, *mînk-ăm*, *mînk-ac*^{i}, *mălănk-ă*; verbul *lukra* ‘a lucra’: *lukr-ez-Ø*, *lukr-ez-*^{i}, *lukr-eaz-ă*, *lukr-ăm*, *lukr-ac*^{i} (*lukrăc*^{i}), *lukr-eaz-ă*; conjugarea a II-a, verbul *putea* ‘a putea’: *pot-Ø*, *poc-*^{i}, *poat-ĕ*, *put-ĕm*, *put-ĕc*^{i}, *poat-ĕ*; conjugarea a III-a, verbul *dučea* ‘a duce’: *duk-Ø*, *duč-*^{i}, *duč-e*, *duč-em*, *duč-ec*^{i}, *duč-e*; conjugarea a IV-a, verbul *vinea/vinja* ‘a veni’: *vin-Ø*, *vi-j* (*vin-*^{i}), *vin-ĕ* (*vinje*), *vin-im*, *ven-ic*^{i}, *vin-ĕ* (*vinje*); verbul *ostvarí* ‘a realiza’ *ostvăr-esk-Ø*, *ostvăr-ešt-*^{i}, *ostvăr-eašt-ĕ*, *ostvăr-im*, *ostvăr-ic*^{i}, *ostvăr-eašt-ĕ*.

Diateza reflexivă a prezentului a fost identificată în toate cele trei graiuri, specifice fiind formele pronumelui reflexiv. În lucrarea noastră vom prezenta doar formele prezentului reflexiv, dat fiind că celelalte timpuri şi moduri nu prezintă deosebiri însemnate. În graiul ardelean, prezentul reflexiv se formează cu pronumele în acuzativ (A), de ex. verbul *să duśi* ‘a se duce’: *mă duk*, *ći duś*^{i}, *să duśi*, *nji duśenj*, *vă duśec*^{i}, *să duśi* sau cu pronumele în dativ (D), de ex. verbul *îš*^{i} *lǫ* ‘a-şi lua’, astfel: *îm*^{i} *jău* (*jov*), (*îc*^{i})*ci jęj*, *îš*^{i} *ję*, *nji lǫnj*, *vă lǫc*^{i},

BDD-V4244 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 23:10:49 UTC)

îš^{i} *ję*. În graiul muntean din Baranja am observat următoarele forme: verbul cu pronumele în A *a să tema* ‘a se chema’: *mă tem*, *tă tem*^{i}, *să temă*, *nje (ne) temăm*, *vă temac*^{i}, *să tem*. Deşi în corpusul nostru nu am identificat verbe cu pron. reflexiv în D, credem că ele există. Graiul muntean ludăresc prezintă următoarele forme pentru verbul *să spăla* ‘a se spăla’ (+ pron. în A): *mă spăl*, *ti spăl*^{i}, *să spală*, *ni spălăm*, *vă spălăc*^{i}, *să spală*. Menţionăm aici verbul *kump(ă)ra* ‘a cumpăra’ la diateza activă pronominală pentru a ilustra formele pronumelui reflexiv în D: *jo mi kump* (*kumpăr*), *tu cije ci kump*^{i}, *jel a luj* / *ja a lu je kumpră*, *noj nová kumprăm*, *voj vová kumprăc*^{i}, *a lor kumpră*, la care s-a observat existenţa a doi radicali la unii vorbitori, *kump* şi *kumpăr-/kumpr-*.

În toate cele trei graiuri a fost identificată diateza pasivă, formată în mod asemănător cu româna standard. Ilustrăm prin următoarele exemple: graiul ardelean: *akú toci išćenj ćemaci Rom* ‘acum toţi suntem chemaţi, numiţi rom’, *dîn iškulă išćenj ašîzac*^{i} ‘din şcoală suntem aşezaţi’; graiul muntean din Baranja: *Nu je zaposlit mămilea, nu lukră nik’erea* ‘Nu e angajat nicăieri, nu lucrează nicăieri’; graiul muntean ludăresc: *ku toc*^{i} *sînt lĕgat* ‘am legături cu toţi’, *noj zîčem kă ištĕm mištikac*^{i} ‘noi zicem că suntem amestecaţi’.

3.1.2. Imperfectul

Toate cele trei graiuri cunosc imperfectul, în graiul ardelean fiind folosit cu o mai mare frecvenţă decât în celelalte două. Graiul ardelean prezintă forme aparte pentru verbul *fi* ‘a fi’ faţă de graiurile muntean din Baranja şi cel ludăresc: *iręm*, *iręj*, *irę* (*îrę*), *îsręnj* (*iręnj*), *îsręc*^{i}, *îsrę* (*irę*), la care se remarcă doi radicali, şi anume *irę-* şi *îsrę-*. Graiul muntean din Baranja şi cel muntean ludăresc prezintă următoarele forme: *iream*, *ireaj*, *irea*, *iream*, *ireac*^{i}, *irea* cu identificarea consecventă a formelor de pers. a III-a singular şi plural, ceea ce se întâmplă la formarea imperfectului celorlalte verbe în toate cele trei graiuri băieşeşti.

Specificul graiului ardelean este, la fel ca la prezent indicativ, existenţa unor desinenţe speciale pentru pers. I pl., astfel că apar forme diferite pentru pers I sg. şi pers. a III-a pl. (*-am* şi *-anj*; *-ęm* şi *-ęnj*). Dăm exemple, pentru conjugarea I, verbul *mînka* ‘a mânca’: *mînk-am*, *mînk-aj*, *mînk-a*, *mînk-anj*, *mînk-ac*^{i}, *mînk-a* şi pentru conjugarea a II-a, a III-a, a IV-a, verbele *zîśi* ‘a zice’: *zîś-ęm*, *zîś-ęj*, *zîś-ę*, *zîś-ęnj*, *zîś-ęc*^{i}, *zîś-ę*; şi verbul *bavăli* ‘a se ocupa’: *bav-ăl-ęm*, *bav-ăl-ęj*, *bav-ăl-ę*, *bav-ăl-ęnj*, *bav-ăl-ęc*^{i}, *bav-ăl-ę*. În corpus am găsit şi exemple la diateza pasivă: *Điminjacă pă la pet, toc*^{i} *iręnj skulac*^{i} ‘Dimineaţă pe la cinci toţi eram sculaţi’.

În graiul muntean din Baranja există forme reflexive speciale de imperfect, la persoana a III-a singular, care în corpusul nostru, au un sens impersonal şi repetitiv (de ex. *făčea-să* ‘se făcea’, *dučea-să* ‘se ducea’, *punea-să* ‘se punea’, *înkitea-să* ‘se împodobea’). Autoarea Sorescu-Marinković (2011: 137) pune apariţia unor astfel de forme în legătură cu o contaminare între imperfect şi mai-mult-ca-perfect. Ea este de părere că o astfel de menţinere „a fost, probabil, sprijinită de existenţa imperfectului şi aoristului în graiul sârbo-

BDD-V4244 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 23:10:49 UTC)

croat de contact din Baranja". Însă, în graiurile croate locale aoristul este rar, iar imperfectul s-a pierdut (Ravlić 2013–2015). Dacă am admite o astfel de influenţă, ea ar fi trebuit să fi avut loc cu mult timp în urmă. Fără a intra prea mult în explicaţia apariţiei acestui fenomen, credem că este mai probabil vorba de postpunerea pronumelui reflexiv care, în acest grai, ca şi în celelalte două, apare sub forma *să*. Modelul formării imperfectului în graiul muntean din Baranja este următorul: conjugarea I, verbul *kîntá* 'a cânta': *kînt-am*, *kînt-aj*, *kînt-a*, *kînt-am*, *kînt-ac*^{i}, *kînt-a*; conjugarea a II-a, a III-a, a IV-a, verbul *ruĝí* 'a curăţa porumb': *ruĝ-eam*, *ruĝ-eaj*, *ruĝ-ea*, *ruĝ-eam*, *ruĝ-eac*^{i}, *ruĝ-ea*.

În corpusul nostru pentru graiul muntean ludăresc imperfectul apare mai rar. Modelul de formare: conjugarea I, verbul *lukrá* 'a lucra': *lukr-am*, *lukr-aj*, *lukr-a*, *lukr-am*, *lukr-ac*^{i}, *lukr-a*; conjugările a II-a, a III-a, a IV-a *pună/punea* 'a pune': *pun-ăam*, *pun-ăaj*, *pun-ăa*, *pun-ăam*, *pun-ăac*^{i}, *pun-ăa*; verbul *vení* 'a veni': *vin-eam*, *vin-ijaj*, *vin-ija*, *vin-ijam*, *vin-ijac*^{i}, *vin-ija*, care prezintă unele deosebiri fonologice.

3.1.3. Perfectul compus

Perfectul compus apare des folosit în corpusul din toate cele trei graiuri, formele auxiliarului *avę* 'a avea' din graiul ardelean deosebindu-se de formele din celelalte două graiuri. Ilustrăm prin formele verbului *fi* 'a fi': *am fost*, *aj fost*, *u (o) fost*, *anj fost*, *ac*^{i} *fost*, *ur (or) fost*, unde observăm forme deosebite pentru persoana a III-a singular şi plural, precum şi existenţa formelor diferite pentru persoana I singular şi plural menţionate deja. În graiul muntenesc din Baranja şi în cel ludăresc apar forme identice pentru auxiliar la persoana a III-a singular şi plural *a*, de ex. *am fost*, *aj fost*, *a fost*, *am fost*, *ac*^{i} *fost*, *a fost*.

În corpus au fost găsite şi forme ale diatezei pasive, de ex. graiul ardelean: *n-u kăpătat nămikă, maj u fost lovit* 'n-a primit nimic, a mai fost (şi) lovit'; graiul muntean din Baranja: *Š-a fost bătut, a fost îngunat* 'Şi a fost bătut, a fost gonit'.

3.1.4. Viitorul

Aşa cum am menţionat deja, graiurile băieşeşti cunosc doar viitorul I, nu şi viitorul II (anterior), chiar dacă în sistemele lor ar exista elementele lingvistice necesare pentru astfel de forme (viitor I + participiu).

În graiul ardelean s-a observat o varietate a formelor auxiliarului, aşa că paradigma verbului *fi* 'a fi' arată astfel: *uj* (*i*, *vi*) *fi*, *vi* (*uj*, *vej*) *fi*, *u/o fi*, *unj* (*um*) *fi*, *vic*^{i} *fi*, *ur (u/o) fi*. În acest grai a fost identificată şi construcţia *avę* + conjunctiv prezent, însă nu cu o valoare de viitor, ci mai mult cu o valoare de necesitate, cum ne-au explicat informatorii, de ex. *Am să ći întreb śeva* 'Trebuie să te întreb ceva'.

În graiul muntean din Baranja, viitorul se formează astfel (verbul *fi* 'a fi'): *oj* (*uj*) *fi*, *i fi*, *o* (*u*) *fi*, *om* (*um*) *fi*, *îc*^{i} *fi*, *o* (*u*) *fi*. Sorescu-Marinković identifică forme care diferă, la persoanele I şi a II-a singular şi I plural: „(*io*) *îi fi*, (*tu*) *îi fi*, (*el/ea*) *u fi*, (*noi*) *îm fi*, (*voi*) *îţ fi*, (*ei*) *u fi*" (Sorescu-Marinković 2011: 139).

BDD-V4244 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 23:10:49 UTC)

După cum se observă în corpusul nostru, graiul muntean ludăresc foloseşte rar viitorul format din verbul auxiliar + infinitiv, construcţia obişnuită fiind *o* + *să* + conjunctiv prezent, de ex. *o să îmbătrînim aič* 'o să îmbătrânim aici', *o să mărită* 'o să (se) mărite', *o să rămîje a luj* 'o să rămână a lui'. Totuşi, prin întrebări directe am putut obţine şi paradigma viitorului cu auxiliarul *fi* 'a fi': *om fi*, *oj fi*, *o* (*u*) *fi*, *om fi*, *oc*^{i} *fi*, *o* (*u*) *fi*.

3.2. Conjunctivul

În ceea ce priveşte conjunctivul, putem menţiona că în graiurile băieşilor acest mod este format la fel ca în româna standard, cu forme diferite faţă de indicativ doar la persoana a III-a.

În graiul ardelean, la conjugarea I, persoana a III-a are desinenţa *-i* sau, eventual, *-ę* (de ex. *să lukri* 'să lucreze'), iar la conjugarea a II-a, a III-a şi a IV-a *-ă* (de ex. *să pǫtă* 'să poată', *să svitaskă* 'să vorbească/să spună'). Acest grai prezintă şi forme diferite de pers. a III-a sg. şi pl. chiar la verbe precum *šći* 'a şti' – *să šćijă* 'să ştie'. Verbul *fi* 'a fi' are următoarele forme, oarecum diferite de româna standard: *să fljuv* (*să fju*), *să fij*, *să fijă*, *să fijenj*, *să fijéc*^{i}, *să fijă*. Merită menţionat şi verbul *avę* 'a avea' cu formele: *să am*, *să aj*, *să ajvi*, *să avenj*, *să avéc*^{i}, *să ajvi*. Conjunctivul perfect este format astfel: *să vi* + participiu (de ex. *să vi šćut* 'să fi ştiut', *să vi furat* 'să fi furat'). Atunci când vorbesc croată, la vorbitorii acestui grai s-a observat calchierea după model românesc – conjuncţia croată *da* + prezent, de ex.: *ka-pu nu pǫći da se să poravnălaskă ućiteljice ku jel* 'apoi, nu pot să se înţeleagă învăţătoarele cu el'.

În graiul muntean din Baranja s-a observat tendinţa de a nu diferenţia formele de conjunctiv şi indicativ la persoana a III-a sg. şi pl., de ex. *să să fače šale* 'să se facă glume', *jel vrea să mînkă* 'el vrea să mănânce', formă remarcată şi de Sorescu-Marinković (2011: 139). Când se folosesc forme diferite de conjunctiv şi indicativ, desinenţele sunt cele aşteptate – la conjugarea I, pers. a III-a: *-e* (de ex. *să kuste* 'să trăiască'), la conjugarea a II-a, a III-a, a IV-a, pers. a III-a: *-ă* (de ex. *să potă* 'să poată', *să mergă/să meară* 'să meargă', *să rešeaskă/să rešaskă* 'să rezolve'). Formele identificate ale verbului *fi* 'a fi' la conjunctiv prezent sunt foarte eterogene: *să fiju* (*să mesk*), *să fij* (*să fiješ*^{i}, *să ješć*^{i}), *să fije* (*să fi*), *să fijenj*, *să fijec*^{i}, *să fije* (*să fi*). În corpus am identificat şi folosirea conjunctivului perfect, format ca în româna standard: *să fi* + participiu (de ex. *să fi fost kum a trebujat să fije* 'să fi fost cum a trebuit să fie').

Şi în graiul muntean ludăresc, însă cu o frecvenţă mai mică şi doar pentru câteva exemple din corpusul nostru, s-a observat folosirea aceleiaşi forme la pers. a III-a sg. şi pl. la conjunctiv şi indicativ. Desinenţele pentru conjunctiv sunt: la conjugarea I, pers. a III-a: *-e* (*să pleče* 'să plece', *să lukreaze* 'să lucreze'), la conjugarea a II-a, a III-a şi a IV-a, pers. a III-a: *-ă* (*să poată* 'să poată', *să fakă* 'să facă', *să munčeaskă* 'să muncească'). Formele verbului *fi* sunt identice cu cele din româna standard, însă cele ale verbului *avea* prezintă o mare varietate la pers. a III-a sg.: *să am*, *să ajbi*, *să ajbě* (*să ajbi*, *să ajbă*, *să ajvi*), *să avěm*, *să avěc*^{i}, *să ajbě* (*să ajbi*). Formele conjunctivului perfect

BDD-V4244 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 23:10:49 UTC)

sunt aceleaşi ca în româna standard (de ex. *maj raĝe să nu fi făkut* ‘preferabil să nu fi făcut’).

3.3. Condiţional-optativul

În graiul ardelean, condiţional-optativul prezent este format din auxiliarul *avę* ‘avea’ + infinitiv, foarte asemănător cu româna standard, însă, conform celor spuse mai sus, cu o formă aparte pentru pers. I pl. (*anj*). Ilustrăm paradigma pentru verbul *lukrá* ‘a lucra’: *aš lukrá*, *aj lukrá*, *ar lukrá*, *anj lukrá*, *ac*^{i} *lukrá*, *ar lukrá*. S-a observat că o informatoare mai tânără, care în idiolectul său prezintă interferenţe puternice cu limba croată, foloseşte *aš* pentru toate persoanele, ceea ce este cel mai probabil influenţa croatei locale. Condiţional-optativul perfect se formează în corpusul nostru din cond.-opt. prezent al auxiliarului *avę* + *vi* + participiu, de ex. *n-ar vi dovršilit aša nesretno* ‘n-ar fi terminat aşa de nefericit’; *ar vi fuźit* ‘ar fi fugit’.

În graiul muntean din Baranja, la persoana a III-a sg. şi pl., unii informatori folosesc auxiliarul *a*. Paradigma pentru verbul *mînká* ‘a mânca’ arată astfel: *aš mînká*, *aj mînká*, *ar (a) mînká*, *am mînká*, *ac*^{i} *mînká*, *ar* (*a*) *mînká*. Perfectul este format ca în româna standard: cond.-opt. *avea* + *fi* + participiu, de ex. *n-aš fi putut ašá* ‘n-aş fi putut aşa’.

Şi în graiul muntean ludăresc se întâlneşte folosirea lui *a* la persoana a III-a sg. şi pl. pentru auxiliarul *avea*, iar un informator, la fel ca în graiul ardelean, foloseşte *aš* pentru toate persoanele. Paradigma pentru verbul *mînka* ‘a mânca’ se prezintă astfel: *aš mînká*, *aj mînká*, *a mînká*, *am/anj mînká*, *ac*^{i} *mînká*, *a mînká*. Dăm exemplul formării perfectului (realizat în mod aşteptat) *n-aš fi trekut viju* ‘n-aş fi trecut viu’, *a fi fost jel* ‘ar fi fost el’.

3.4. Imperativul

În graiurile băieşeşti, imperativul este format într-un mod similar cu româna standard, având forme pentru persoana a II-a singular şi plural, cu unele deosebiri fonologice în funcţie de grai.

Pentru graiul ardelean dăm următoarele exemple: *Ajde dă, spunji-m*^{i} *tu mijă asta* ‘Haide, spune-mi tu mije asta’; *îc*^{i} *zîk, nu maj mă gnjavălí* ‘îţi zic, nu mă mai enerva’; *nu ći baći, nu ći sviđé* ‘nu te bate, nu te certa’. Paradigma arată astfel (exemplul este de la conjugarea a II-a, verbul *taśę* ‘tace’): *taś*^{i}, *taśec*^{i}; forma negativă *nu taśę*, *nu taśec*^{i}.

Formele imperativului în graiul muntean din Baranja le ilustrăm prin următoarele exemple: *šî înkălzeaš-te* ‘şi încălzeşte-te’; *jartă* ‘iartă’, *jărtîc-îmi* ‘iertaţi-mă’; *Nu gîndí pă aja!* ‘Nu te gândi la aia!’. La informatori s-au observat şi oscilaţii în folosire, de ex. *Nu murí!*, paralel cu *Nu murea!* ‘Nu muri!’. Paradigma conjugării a II-a a verbului *fače* a face’ arată astfel: *fă*, *fačec*^{i}; forma negativă *nu făčea*, *nu fačec*^{i}.

Din graiul muntean ludăresc dăm exemplele următoare din corpus: *aj năroc* ‘să ai noroc’, *fij sănătos*, *fij băkaros* ‘fii sănătos, fii bucuros [cu sensul de *mulţumesc*]’; *Nu bja! Bja!* ‘Nu bea! Bea!’, iar paradigma verbului *pună*

BDD-V4244 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 23:10:49 UTC)

'a pune' de conjugarea a III-a are următoarele forme: *punĕ* (*punje*), *punĕc*^{i} (*punjec*^{i}); *nu punĕ* (*nu punje*), *nu punĕc*^{i} (*nu punjec*^{i}).

4. Concluzii

Lucrarea de faţă a arătat că cele trei graiuri ale băieşilor din Croaţia prezintă anumite trăsături specifice în sistemele lor verbale faţă de româna standard, dar şi faţă de subdialectele dacoromâne cu care sunt înrudite. Aceste trăsături se pot explica uneori prin sistemele lor fonologice specifice, dar există şi inovaţii în sistemul morfologic. Se observă şi influenţa limbii croate datorită situării acestor graiuri într-un mediu aloglot.

BIBLIOGRAFIE

Calotă, Ion, 1995, *Rudarii din Oltenia. Studiu de dialectologie şi de geografie lingvistică românească*, Craiova, Editura Sibila.

Caragiu Marioţeanu, Matilda, Ştefan Giosu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Romulus Tudoran, 1977, *Dialectologie română*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică.

Guţu Romalo, Valeria (coord.), 2005, *Gramatica limbii române*. *I. Cuvântul*, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Hrvatić, Neven, Suzana Ivančić, 2000, „Povijesno-socijalna obilježja Roma u Hrvatskoj", *Društvena istraživanja*, Vol. 9, No. 2–3 (46–47), p. 251–266.

Lončarić, Mijo, 1996, *Kajkavsko narječje*, Zagreb, Školska knjiga.

Orsós, Anna, 2002, *Beás nyelvkönyv. Pă lyimbá băjásilor*, Kaposvár, CSVM Tanítóképző Főiskola.

Radosavljević, Petar, 2010, *Jezik Roma Bajaša na teritoriju Republike Hrvatske*, Teză de doctorat, Universitatea din Zagreb, Facultatea de Ştiinţe Umaniste şi Sociale.

Radosavljević, Petar, 2012, „Particularităţi ale structurii fonologice şi morfologice în graiurile băieşilor din Croaţia", *Philologica Jassyensia*, An VIII, Nr. 2 (16), p. 247–258.

Radosavljević, Petar, 2013, „Contactul lingvistic româno-croat la romii băieşi din nord-vestul Croaţiei" în *Tradiţie/inovaţie – identitate/alteritate: paradigme în evoluţia limbii şi culturii române*, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza".

Ravlić, Slaven (ed.), 2013–2015, „Štokavsko narječje", în *Hrvatska enciklopedija*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža (ediţia electronică), [http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=59945].

Rusu, Valeriu (coord.), 1984, *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, Editura „Scrisul românesc".

Sala, Marius, 1997, *Limbi în contact*, Bucureşti, Editura Enciclopedică.

Saramandu, Nicolae, 1997, „Cercetări dialectale la un grup necunoscut de vorbitori ai românei. Băiaşii din nordul Croaţiei", *Fonetică şi dialectologie*, XVI, p. 97–130.

BDD-V4244 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 23:10:49 UTC)

Sikimić, Biljana (ed.), 2005, *Бањаши на Балкану. Идентитет етничке заједнице*, Beograd, SANU – Balkanološki institut.

Silić, Josip, Ivo Pranjković, 2005, *Gramatika hrvatskog jezika za gimnazije i visoka učilišta*, Zagreb, Školska knjiga.

Sorescu-Marinković, Annemarie, 2008, „The Bayash in Croatia. Romanian vernaculars in Baranja and Medjimurje", în Sikimić, Biljana, Tijana Ašić (ed.), *The Romance Balkans*, Belgrad, SANU – Balkanološki institut, p. 173-225.

Sorescu-Marinković, Annemarie, 2011, „Unele particularităţi ale sistemului verbal al graiurilor băieşilor din Baranja şi Medjimurje, Croaţia", *Buletin Ştiinţific*, Fascicula Filologie, Seria A, Vol. XX, p. 131–141.

Petar RADOSAVLJEVIĆ
Universitatea din Zagreb, Croaţia

BDD-V4244 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 23:10:49 UTC)